

Seyyid Mustafa Salim, *el-Fethü'l-Osmaniü'l-evvel Li'l-Yemen: 1538-1635*, 6. Basım, Sana'a: Sana'a Üniversitesi yayını, 2006, 559 shf.

*El-Fethü'l-Osmaniü'l-evvel Li'l-Yemen: 1538-1635*¹ başlıklı kitap, Osmanlıların Yemen'i ilk fethettiği döneme ilişkin yazılmış en önemli eserlerden biridir. Yazar kitabını hazırlarken tarafsız bir gözle meseleyi ele almaya çalışmıştır. Güvenirliliği doğrulanabilir kaynakları kullanmıştır. Bu çerçevede yazar, 16. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin yanında Yemenli Sünnî tarihçilerinden ve dönemin muhalif olarak adlandırabileceğimiz farklı görüşlerde yazan Zeydî tarihçilerden de istifade etmiştir. Örneğin en-Nehralı'nın *el-Bark el-Yamani fi el-Fethu'l-Osmani* adlı eseri bu minvalde hazırlanan bir çalışmadır. Yine Peçevi'nin *Peçevi Tarihi* ve Ahmet Reşit Paşa'nın *Tarihi Yemen ve Sana'a* adlı eserleri de bu örnekler arasında sayılabilir. Ayrıca söz konusu çalışmada daha önce incelenmeyen el yazmaları da dikkate alınarak, derinlemesine tetkik edilmiştir. Böylece Erken Modern dönemde Yemen tarihi hakkında yapılan bu çalışma birçok araştırmacı için referans kitap olmakla önemini hala korumaktadır. Eserin tarafsız bir bakış açısıyla yazılması, olayların tarihi seyir içinde bir dizin olarak verilmesi ve 1538-1635 yılları arasındaki hadiselerin tarih, siyaset, ekonomi, idari, sosyal ve bilimsel konu başlıkları altında kapsamlı bir biçimde incelenmesi çalışmanın en belirgin özellikleridir. Bu çalışma, aslında yazarın 1970'de Mısır'da Şems Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinin kitaplaştırılmış şeklidir ve ilk kez 1972 yılında basılmıştır. Ancak yazar bu çalışmasını kitap haline getirirken birçok ilave de yapmıştır. Eser, altı kez basılmış ve en son baskısı olan 6. baskı, 2006 yılında Sana'a da yapılmıştır. Eserin baskılarında modern literatür takip edilmiş ve bunlardan istifade edilen malumat yeni baskılara ilave edilmiştir.

Yazar Seyyid Mustafa Salim, Yemen'in Yeniçağ ve Yakınçağ tarihinde uzmanlaşmış olan, son dönemin en önemli tarihçilerden biridir. Salim, aslen Mısırlı bir akademisyendir ve Sana'a Üniversitesi Tarih Bölümü'nden emekli olmuştur. Kendisinin, Yemen'in Yeniçağ tarihini yaşı gereği yarım yüzyılı aşan bir süre içinde incelemiş olduğu için Yemen'in Yeniçağ ve Yakınçağ tarihine ait büyük bir hazine olarak nitelendirilebilecek birçok eseri vardır. Yazarın, *el-Fethu'l-Osmani el-evvel li'l-Yemen: 1538-1635* adlı kitabında hem Arapça ve Osmanlı el yazmalarından hem de Arapça, Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanan geniş kaynak ve eser koleksiyonundan yararlanmış olduğundan kitabın kapsadığı zaman dilimi ile ilgili tüm temel kaynakları kullandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kitap, Yemen kütüphanelerinde yanında bütün Arap kütüphanelerinde bulunmaktadır. Konuyla ilgilenen hem Arap hem de Türk araştırmacılar için temel bir referans kaynaktır denilebilir. Eser, Yemen için çok önemli bir zaman dilimi olan 16. yüzyılı ele alan nadir çalışmalar arasında yer almaktadır. 16. yüzyıl dönüşüm çağı olarak adlandırılabilir, çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Coğrafi Keşifler'in etkisi ile uluslararası ticaret

¹ *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti-İlk Dönem: 1538-1635*.

yolları değişmiş ve Portekizlilerin özellikle güney yönünden gerçekleştirdiği faaliyetler bu durumun oluşmasında büyük bir etken olmuştur. Buna ek olarak 16. yüzyıl, yeni tarihin temelini tanımladığı için büyük bir önem taşımaktadır. Kitabın başka bir önemi de dünyanın en önemli boğazlarından biri olan Bab'ül-Mendeb'i kontrol eden çok önemli bir coğrafı alanı ele almış ve incelemiş olmasıdır. Bu haliyle eser bir bakıma Osmanlılar'ın Mısır ve Hicaz'ın kontrolünü ele geçirdikten sonra 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun güney kapısı olarak bilinen Yemen hakkında yapılan bir incelemedir. Ayrıca Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda vuku bulan Portekiz-Osmanlı çatışmalarını da ele almıştır. Ek olarak, bir yandan Osmanlı-Memlük ilişkileri diğer yandan da Osmanlıların yerel Yemen güçleri ile ilişkilerini tarihsel ve tarafsız bir bakış açısıyla anlatmıştır.

Eser, 16. yüzyılın başlarında Yemen'in doğal, tarihi ve beşerî durumunu açıklandığı ve Memluklerin ardından Osmanlıların Yemen'e girmesine zemin hazırlayan Yemen'deki iç çatışmaların (s. 53-58) ele alındığı uzun bir giriş ile (s. 25-60) başlamakta ve girişe ek olarak, dokuz bölüm ve üç önemli ekten oluşmaktadır. Birinci ekte yazar, Yemen'in Osmanlı fethine tanıklık eden Osmanlı sultanlarını ibraz etmiş, ikinci ekte Yemen'de yer alan 22 Osmanlı valisini ve her birisinin görev başında bulunduğu zaman dilimlerini ele almıştır. Son ek ise, Yemen'in Osmanlılar tarafından fethine tanıklık eden Zeydi İmamların incelenmesine tahsis edilmiştir.

Birinci bölümde (s. 61-112) yazar, 1497-1517 yılları arasındaki Portekizlilerin Yemen'i işgali ve Arapların savunma çabalarından bahsetmiştir. Ayrıca yazar, Avrupalılar tarafından yeni ticaret yollarının bulunması amacıyla başlatılan Coğrafı Keşiflerin temel nedenleri olan dini ve ekonomik faktörleri de belirtmiştir (s. 61). Son olarak yazar, Yemen'deki Tahiriye Devleti ve Mısır'daki Memluk Devleti'nin Portekiz tehdidine karşı zayıflığını tartışmıştır (s. 73-75).

İkinci bölümde (s. 113-169), Osmanlıların Mısır'daki Memluk Devleti'nin yıkıldığı yıl olan 1517 sonrasında Yemen sahillerine nüfuzları ve Hadım Süleyman Paşa'nın emrinde Yemen'e asıl girdikleri yıl olan 1538'e kadar olan dönem anlatılmıştır. Yemen, 1517 yılında fiili olarak Osmanlı egemenliğine girmiş, Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 tarihli Hint Deniz Seferi ile kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu bölümde Yemen'i kontrol altına almak yanında Portekizlilerin faaliyetlerine karşı koymak ve onları geri püskürtmek amacıyla Osmanlılar tarafından gösterilen çaba ve mukavemet açıklanmaya çalışılmıştır. Burada yazar durumu şöyle ifade etmiştir; 1517-1538 yılları arasında Osmanlıların Yemen üzerinde gerçek bir egemenlikten ziyade sözde bir kontrolü söz konusuydu (s. 115), fakat bu süre içinde Osmanlılar, Yemen'in coğrafı ve stratejik öneminin farkına varıp Yemen'i gerçek bir şekilde kontrol etme ihtiyacının gerekliliğinden emin oldular.

Üçüncü bölüm (s. 170-213), 1538-1555 döneminde Yemen'in Osmanlı egemenliğine giriş sürecine ayrılmıştır. Yemen'de Osmanlı egemenliğinin kurulma dönemi olarak bilinen bu tarih aralığının anlatıldığı bu bölümde Salim,

Yemen'in fethinin nedenleri ve aşamalarından bahsetmiş, Osmanlıların burayı fetih politikasına karşı Yemenli yerel güçlerin tutumunu ele almıştır. Son olarak yazar, 1538'den 1555'e kadar devam eden sürecin Yemen üzerinde gerçek Osmanlı egemenliği dönemi olduğu ve Osmanlıların Yemen topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirme hususunda başarılı olduklarına işaret etmiştir (s. 183).

Dördüncü bölümde (s. 214-250), 1556 ile 1568 yılları arası dönem boyunca Osmanlı egemenliğinin zayıflamasından bahsedilmiştir. Bu bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel durum ve diğer yerel nedenler gibi Yemen'deki Osmanlı yönetim mekanizmasının bozulmasının temel nedenleri dile getirilmektedir.

Beşinci bölümde (s. 251-302) Salim, 1569-1571 arasındaki sürede Osmanlı İmparatorluğu'nun Yemen'deki konumunun yeniden güçlenip toparlandığını ifade etmektedir. O dönemde Osmanlı Valisi olan Sinan Paşa büyük bir askeri başarı ile Yemen'de güç kazanmıştır. Onun sayesinde, 1556-1568 döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun azalan prestiji restore edilmiş oldu. Özellikle imparatorlukta yaşanan idari ve iktisadi krizi çözmeye kendine mahsus yöntemler geliştirdiği, rakiplerine nazaran daha başarılı olduğu aktarılmıştır. Diğer taraftan, altıncı bölümde (s. 303-353) müellif, 1571'den 1597'ye kadar devam eden dönemdeki tüm olayları kronolojik ve tarihsel bir biçimde gözden geçirerek, bu dönemin Yemen'deki Osmanlı yönetiminin en istikrarlı dönemi olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Yedinci bölümde ise (s.354-411) 1635'te Osmanlıların Yemen'den ayrılmasına ve yüz yıl süren ilk egemenlik döneminin sona ermesine neden olan İmam el-Kasım devrimi ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Kitabın son bölümleri olan sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde (s. 412-497) Salim, güneyde Aden körfezi ile Umman denizi arasındaki bölgede gerçekleştirilen Osmanlı denizcilik faaliyetleri hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır. Buna ek olarak, Osmanlı yönetiminde kaldığı 1538-1635 yılları arasında Yemen'in genel durumu idari, ekonomik, sosyal, bilimsel ve kültürel açılardan ele alınmıştır. Nihai olarak, elde edilen bilgilere dair kitapta kullanılan tüm kaynak ve araştırma eserlerin güvenilirliklerini test etmek amacı ile yazar, analitik ve eleştirel bir düşünme çalışması ile kitabını bitirmiştir (s. 502-514).

Sonuç olarak, yazarın kitabı son haline getirmek için harcadığı çabaya dikkat çekmek gerekmektedir. Ayrıca, 1538 ve 1635 yılları arasında Yemen coğrafyasında, Osmanlı egemenliğinin ilk dönemine dair en önemli çalışmalardan biri olan bu eser, Yemen'in bilhassa 16. yüzyıl tarihi ile ilgilenen araştırmacılar için bir referans kitabı olarak değerlendirilebilir.

Maged Yahya Mujahed Lajah*

* Doktora öğrencisi, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD*, 35620, Balatçık, Çiğli - İzmir/Türkiye, magedlajah@gmail.com